

ІНСТИТУТ ПЕДАГОГІКИ І ПСИХОЛОГІЇ

Слободян М.
Науковий керівник – проф. Вихрущ В. О

ІНТЕРАКТИВНА ВЗАЄМОДІЯ МІЖ ВЧИТЕЛЕМ ТА УЧНЯМИ У ПРОЦЕСІ ВИКОРИСТАННЯ СЛОВЕСНИХ МЕТОДІВ НАВЧАННЯ

Розбудова національної системи освіти, яка базується на принципах гуманізму, демократизму, особистісно-орієнтованому та розвивальному навчанні потребує нових теоретичних підходів до вдосконалення методів навчання; з'ясування їх суті та функцій; визначення умов ефективного застосування у різних навчальних предметах та можливості поєднання окремих груп методів у навчанні учнів початкових класів.

Це передбачає не лише розробку нових активних та інтерактивних методів навчання, але й удосконалення традиційних, первинних методів навчання. Питання методів навчання є надзвичайно важливим оскільки саме від них залежить розвиток учнів, якість засвоєння ними знань і набуття навичок самостійної діяльності. Про важливість методів навчання писав А. Луначарський: «Від методу викладання залежить, чи буде воно порушувати в дитині нудьгу, чи буде викладання ковзати по поверхні дитячого мозку, не залишаючи на ньому майже ніякого сліду, або, навпаки, це викладання сприйматиметься радісно, як частина дитячої гри, як частина дитячого життя, зіллється з психікою дитини, стане його плоттю і кров'ю. Від методу викладання залежить, чи буде клас дивитися на заняття як на каторгу і протиставляти їм свою дитячу жвавість у вигляді пустощів і каверз або клас цей буде спаяний єдністю цікавої роботи і проникнуть шляхетної дружбою до свого керівника. Непомітно методи викладання переходять в методи виховання. Одне й інше пов'язано найтіснішим чином. А виховання ще більш ніж викладання, має базуватися на знанні психології дитини, на живому засвоєнні новітніх методів» [3, с. 308].

Впродовж розвитку теорії навчання великого значення надавалось розробці методів навчання, зокрема визначенню їх суті та класифікації. У розробку класифікації методів навчання значний внесок зробили І. Лернер, М. Скаткін, М. Данилов, Б. Єсіпов, С. Перовський, В. Паламарчук, М. Махмутов, А. Алексюк, Г. Ващенко, Ю. Бабанський, І. Харламов та інші.

Найпоширенішими в педагогіці є такі класифікації методів навчання:

– за джерелом передачі та сприймання навчальної інформації — словесні, наочні, практичні (С. Перовський, Є. Голант);

– за характером пізнавальної діяльності учнів — пояснювально-ілюстративний, репродуктивний, проблемне викладання, частково-пошуковий, дослідницький (І. Лернер, М. Скаткін);

– залежно від основної дидактичної мети і завдань — методи оволодіння новими знаннями, формування вмінь і навичок, перевірки та оцінювання знань, умінь і навичок (М. Данилов, Б. Єсіпов); методи усного викладу знань, закріплення навчального матеріалу, самостійної роботи учнів з осмислення й засвоєння нового матеріалу роботи із застосування знань на практиці та вироблення вмінь і навичок, перевірки та оцінювання знань, умінь і навичок (І. Харламов);

– класифікація з точки зору цілісного підходу до діяльності у процесі навчання — методи організації та здійснення навчально-пізнавальної діяльності; стимулювання й мотивація учіння, контролю, самоконтролю, взаємоконтролю і корекції, самокорекції, взаємокорекції в навчанні (Ю. Бабанський).

Практика показує, що вчителям важко орієнтуватись у такій різноманітності класифікацій, тому найчастіше користуються класифікацією за джерелом передачі та сприймання навчальної інформації, яка поділяє методи навчання на словесні, наочні та практичні.

Як показують спостереження, разом з іншими методами навчання, в практиці шкільної роботи провідне місце посідають словесні методи навчання. Така позиція має історичні підвалини, бо слово було першим абстрактним узагальненням людиною життєвого (емпіричного) досвіду. Виокремлення словесних узагальнень у метод передачі інформації було одним з найбільших досягнень людства. Були періоди, коли вони були майже єдиним способом передачі знань (2, с. 144)

Словесні методи дозволяють в короткий термін передати велику за обсягом інформацію, поставити перед школярами проблеми, показати шляхи їх розв'язання. Вони сприяють розвитку абстрактного мислення школярів. Однак одностороннє використання словесних методів утрудняє засвоєння матеріалу, особливо учням з наочно-образною і моторною пам'яттю, з наочно-образним типом мислення.

Основним джерелом інформації, яке домінує у вербальних методах – слово вчителя, друковане слово. Ще В. Сухомлинський наголошував на важливості слова у навчально-виховному процесі: «Я вірю в могутню, безмежну силу слова вихователя. Слово – самий тонкий і самий гострий інструмент, яким ми, вчителі, повинні вміло торкатися до сердець наших вихованців... Цілковитим безглуздом є твердження про те, що вадою виховної роботи у багатьох школах є словесне виховання. Треба говорити про інше: про примітивність словесного виховання, про невміння окремих вчителів виховувати словом» [5, с. 7].

Словесні методи навчання вимагають від вчителя логічної послідовності і доказовості в поясненні, достовірності матеріалу, образності і емоційності викладу, літературно правильної та чіткої мови.

У дидактиці прийнято виділяти такі види словесних методів: розповідь вчителя, бесіду, робота з книжкою, прослуховування художнього слова, драматизацію.

Розповідь – монологічний виклад навчального матеріалу, який використовують для послідовного та емоційного повідомлення знань. Здебільшого у формі розповіді викладають описовий навчальний матеріал (про природні умови, факти, явища тощо) [6, с. 98].

Розповідь служить для учнів зразком побудови зв'язної, логічної, переконливої мови, вчить грамотно виражати свої думки. Готуючись до розповіді на уроці, вчитель намічає план, підбирає необхідний матеріал, а також методичні прийоми, що сприяють максимальному досягненню мети в наявних умовах. Під час розповіді виділяється і підкреслюється головне. Розповідь повинна бути короткою, пластичною, протікати на тривалому емоційному фоні, тут, за словами В.О. Сухомлинського, вирішальне значення мають яскраві уявлення і їх емоційне забарвлення [5, с. 182].

Умовами ефективного застосування розповіді є: наявність плану, логічна послідовність, чіткість і доказовість, достовірність змісту, образність та емоційність викладу.

Бесіда – діалогічний метод навчання, за якого вчитель, спираючись на знання та практичний досвід учнів, за допомогою запитань підводить їх до розуміння нового або уточнення, поглиблення, розширення відомого. Ю. Бабанський розглядав бесіду як метод навчання, який передбачає розмову учителя з учнями, що організовується за допомогою детально продуманої системи запитань. Російський методист О. Текучов відзначав, що бесіда — один із методів, що дає можливість залучити до роботи всіх або більшість класу, виявити рівень підготовленості учнів, регулювати й направляти їх відповіді, допомагати їм при цьому з'ясувати, що залишилося для них незрозумілим. Цей метод використовують тоді, коли учні вже мають певні уявлення з нової теми, які дозволяють осмислити і засвоїти знання евристичним шляхом.

Цей метод активізує мислення учнів, є важливим засобом діагностики засвоєних знань, умінь, сприяє розвитку пізнавальних здібностей, створює умови для оперативного управління процесом навчання.

Бесіда ефективна тоді, коли вона нагадує живу повсякденну розмову, в якій вчитель виступає не в ролі постійного екзаменатора, а безпосереднього учасника, що вводить своїх учнів у світ пізнання. При цьому вчитель не тільки ставить перед ними проблеми, але і викликає їх інтерес, відповідає на їх запитання [4, с. 272].

Робота з книжкою - один із важливих методів навчання, сутність якого полягає «в оволодінні новими знаннями, коли учень вивчає матеріал і осмислює наявні факти, приклади, закономірності і паралельно з цим набуває умінь працювати з книжкою» [4, с. 279]. Таким чином, у зазначеному методі чітко простежуються дві сторони:

- організація засвоєння навчального матеріалу підручника;
- формування умінь працювати з книжкою.

Ефективність цього методу виявляється у можливості багаторазового звернення до інформації, яка зацікавила учнів. Цей метод сприяє розвитку пам'яті, мислення, формування навичок самоконтролю, впливає на емоційну сферу дитини, створює цілісний образ із врахуванням вікової специфіки сприйняття оточуючого світу.

Драматизація – метод навчання, який передбачає вербальний вплив на дитину з використанням всіх можливостей міміки, пантоміміки, театралізованої гри.

Театралізована гра сприяє формуванню у молодшого школяра вміння розв'язувати проблемні ситуації за рахунок емоційно-особистісної та інтелектуальної децентрації, тобто вміння побачити, проаналізувати, продраматизувати ситуацію з позицій різних персонажів, виокремити нові умови її розв'язання, підвищити рівень соціальної та пізнавальної компетентності учня (О. Карабанова, В. Розентуллер).

Прослуховування художнього слова є одним із засобів засвоєння учнями нового матеріалу, ілюстрування, створення проблемної ситуації, розширення кругозору дитини. Доцільним є використання не лише живого слова вчителя, але й відео- та аудіозаписів.

Прослуховування художнього слова стимулює пізнавальну активність учнів, виховує повагу до рідної мови, сприяє формуванню читацьких інтересів.

Успіх словесних методів навчання, які використовуються у навчальному процесі початкової школи, залежить від умінь вчителя правильно побудувати словесне пояснення і від умінь учня розуміти зміст матеріалу у словесному викладі. Не можна припустити ізоляції словесного методу навчання від інших методів і перебільшення їх значення.

Одним із шляхів підвищення ефективності та удосконалення словесних методів навчання є розгляд їх з точки зору інтерактивної взаємодії між вчителем та учнями. Для визначення інтерактивного спрямування словесних методів було проведено емпіричне дослідження у формі анкетування вчителів початкової школи та студентів педагогічних спеціальностей коледжу та університету.

Проаналізувавши результати анкетування було зроблено такі висновки, що студенти педагогічного коледжу не достатньо усвідомлюють інтерактивний характер словесних методів у зв'язку з недостатністю досвіду та наявністю лише загальних знань про методи навчання; студенти університету, маючи більше досвіду та більш ґрунтовні знання з дидактики, мають певні уявлення про словесні методи навчання як інтерактивну взаємодію та визначають її як суб'єкт-суб'єктні стосунки між вчителем та учнями; як можливість висловитись та вільний обмін думками.

80% опитаних виявилися найбільш підготовленими до словесних методів, 10% вказали усі методи і 5% до практичних.

На думку опитаних найкраще забезпечують інтерактивну взаємодію між вчителем та молодшими школярами такі методи як бесіда (100%) та (56%) драматизація. Під час розповіді та роботи з підручником інтерактивної взаємодії не вбачають.

ІНСТИТУТ ПЕДАГОГІКИ І ПСИХОЛОГІЇ

На Рис. 1.1 подані результати відповідей на запитання «Які умови забезпечують інтерактивну взаємодію вчителя з учнями під час використання словесних методів?».

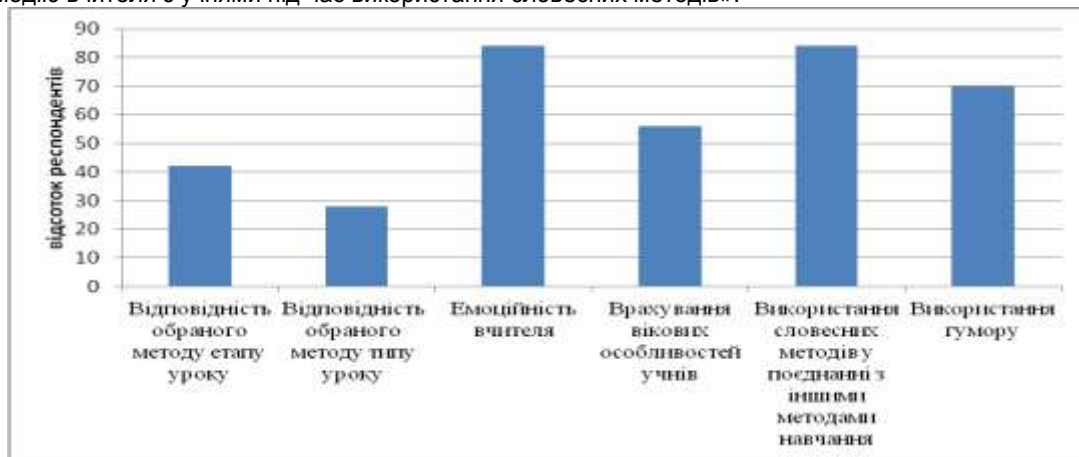

Рис. 1.1

Також було визначено труднощі забезпечення інтерактивної взаємодії вчителя та учнів під час використання словесних методів навчання (див Рис.1.2).

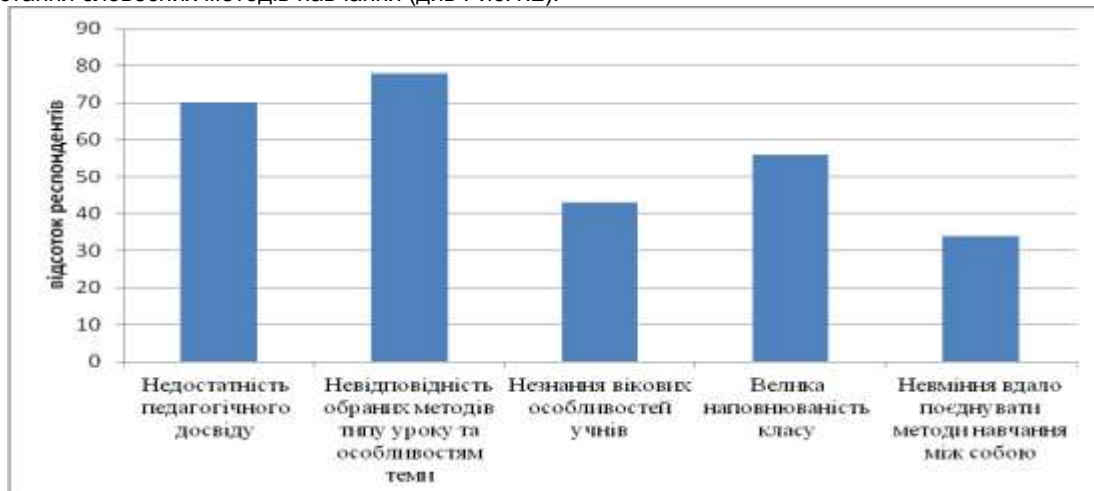

Рис. 1.2

Для забезпечення взаємодії вчителя з учнями під час розповіді необхідним є емоційний виклад матеріалу (84%) та використання наочності (98%).

Для підвищення взаємодії вчителя з учнями під час використання бесіди потрібно правильно ставити запитання (100%), враховувати досвід учнів (84%), а також створювати проблемні ситуації.

Під час роботи з книгою респонденти вказують на те, що вчитель повинен давати вказівки, інструкції, мотивувати учнів, перевіряти виконання ними завдань та ставити додаткові запитання.

Для забезпечення взаємодії вчителя та учнів під час використання драматизації потрібно створити умови для суб'єкт-суб'єктних стосунків; проявляти емоційність з боку вчителя; використовувати гумор.

Проаналізувавши анкетування, узагальнивши теоретичні напрацювання в галузі методів навчання, можна виокремити певні поради, дотримання яких забезпечить інтерактивну взаємодію між вчителем та учнями під час використання словесних методів навчання та підвищить їх ефективність:

- ❖ правильний вибір методу відповідно до етапу уроку;
- ❖ відповідність обраного методу типу уроку;
- ❖ емоційність вчителя;
- ❖ враховування вікових особливостей учнів;
- ❖ використання словесних методів у поєднанні з іншими методами навчання;
- ❖ використання гумору;
- ❖ створення умов для суб'єкт-суб'єктних відносин;
- ❖ постановка проблемних питань та створення ситуації успіху;
- ❖ активна співпраця з учнями всього класу;
- ❖ створення стосунків довіри та підтримки;
- ❖ формування активності та свідомості учнів у навчанні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бабанский Ю. К. Методы обучения в современной общеобразовательной школе / Ю. К. Бабанский. – М.: Просвещение, 1985. – 208 с.
2. Кірпота Н. Проблема поєднання словесних методів у початковій школі // Наукові записки

Кіровоградського державного педагогічного університету імені В. Винниченка: Педагогічні науки. – Кіровоград. – 2002. – Вип. 45. – Ч. I. – С. 144 – 149.

3. Луначарский А.В. Учитель, учись! / В кн.: Луначарский А.В. О воспитании и образовании. М.: Учпедгиз, 1976. – 354 с.
4. Оконь В. Введения в общую дидактику / В. Оконь. – М.: Высшая школа, 1990. – 382с.
5. Сухомлинский В. А. Как воспитать настоящего человека: (Советы воспитателя): научное издание / В. А. Сухомлинский. – К: Радянська школа, 1975. – 236 с
6. Основи дидактики: навч. посіб. / В. М. Чайка. – К.: Академвидав, 2011. – 238 с.

Кайда І.

Науковий керівник – доц. Васильківська Н.А.

ФОРМУВАННЯ У ЧЕТВЕРТОКЛАСНИКІВ УМІНЬ ВИКОРИСТОВУВАТИ ЧИСЛІВНИК ЯК ЗАСІБ МІЖФРАЗОВОГО ЗВ'ЯЗКУ

Необхідною умовою формування соціально активної і духовно багатой особистості є озброєння її вміннями та навичками вільно володіти мовою. Тому одне з найголовніших завдань школи, зокрема, її початкової ланки, – навчити школярів змістовно, граматично правильно і стилістично вправно висловлювати думки в усній та писемній формах. Найбільші можливості для цього дають не окремі слова, словосполучення чи речення, а зв'язний текст. Це і пояснює необхідність звернення методики до лінгвістики тексту.

Шкільний курс української мови містить відомості про текст, його основні ознаки, мовні засоби вираження зв'язності, що дає можливість абсолютно по-новому підійти до розвитку зв'язного мовлення учнів. Однак, аналіз типових недоліків учнівських висловлювань показує, що розв'язання проблеми навчання школярів будувати систему структурно-семантичних зв'язків між компонентами тексту потребує значної роботи. На нашу думку, однією з передумов поліпшення якості мовного і мовленнєвого розвитку учнів початкових класів є вивчення лексико-граматичного матеріалу на функціональній основі.

Зв'язні висловлювання можна будувати за допомогою різних засобів зв'язку. Традиційна класифікація, яка опирається на поділ за ознакою приналежності до того чи іншого мовного рівня, виділяє такі засоби зв'язності тексту:

- *лексичні (лексико-граматичні)* – усі види лексичних повторів; займенники різних розрядів; займенникові прислівники (вказівні, означальні); прислівники із повтором і часовим значенням; числівники ;
- *синтаксичні (функціонально-синтаксичні)* – сполучники і сполучні слова; прислівники, що означають порядок слідування; частки; вставні слова; порядок слів; синтаксичний паралелізм;
- *морфологічні* (використання у цій функції граматичних ознак дієслів).

Чинними програмами і підручниками з української мови передбачено ознайомлення учнів із засобами зв'язку. Однак з існуючої багатоманітності дібрано лише деякі лексичні засоби. На наш погляд, необхідно розширити коло засобів вираження зв'язності тексту, з якими доцільно ознайомити школярів. З метою підвищення ефективності формування в учнів умінь будувати зв'язні висловлювання варто показати функцію числівників – служити засобами зв'язку в тексті. У ролі засобу міжфразового зв'язку найчастіше виступають порядкові, збірні числівники, а також кількісні числівники в поєднанні з іменниками. Одні з них можуть зв'язувати тільки контактні позиції, інші можуть пов'язувати ряд позицій загальним змістом. Наприклад:

Неподалік міста Каїр у Єгипті розташовані три найбільші піраміди. Перша з них найвеличніша піраміда фараона Хеопса. Єгиптяни вклоняються їй, тут вони здійснюють жертвопринесення. Друга піраміда належить фараону Хефрену. Третя менша за дві інші... (з газети)

З наведеного уривка видно, що числівники забезпечують смислову та структурну єдність тексту. У першому реченні узагальнюючим елементом виступає кількісний числівник *три* у поєднанні з іменником *піраміди*. Наступні речення з порядковими числівниками за змістом прикріплені до першого, розкривають поєднання трьох пірамід.

Збірні і порядкові числівники (*обоє, двоє, троє, перший, другий* тощо) переважно повністю не розкривають свого значення в межах одного речення і потребують поширеного контексту. Він нерідко являє собою ряд взаємопов'язаних фраз, що належать за змістом до того речення, в якому вжито цей числівник. Наприклад:

Дмитрик і Оленка – юні пластуни. Обоє часто допомагають стареньким і немичним.

В другому реченні числівник *обоє* вжитий без іменника, якого він характеризує в кількісному відношенні. За змістом він притягується до цього іменника, виконуючи роль засобу зв'язку.

Збірні числівники від *двоє* до *семеро* часто вживаються в поєднанні з означальними займенниками. Вони можуть стояти у препозиції, передуючи переліченню, або беручи в ньому участь. Знаходячись у кінці, числівники завершують ССЦ, завдяки чому всі речення виявляються взаємозв'язаними. Наприклад:

Туристи наближались до місця призначення. У групі було шестеро людей. Попереду йшло двоє хлопців. Першим був Дмитро – спортсмен з досвідом. Другим Назар – його брат. Важкий шлях випав туристам. Однак, усі шестеро подолали випробування.

Порядкові числівники, крім функції зв'язування компонентів ССЦ, беруть активну участь у композиційній організації тексту. Вони перелічують описувані події і факти, розташовують матеріал за ступенем значущості (як у наведеному вище прикладі числівники *перший, другий*).

Будь-який числівник, який використовується у реченні без іменника, якого він визначає в кількісному